

JUHÁSZ KRISZTINA

Bocskai István erdélyi országgyűlései

A Bocskai István névvel fémjelzett, 17. század elején kirobbant Habsburg-ellenes felkelés okai és előzményei visszanyúlnak a 16. századba. Ekkor indult meg a Habsburg-ház központosítási törekvése, hogy országaiból egységes monarchiát kovácsoljon. A birodalmi érdekeket szolgáló centralizációs politika Magyarország érdekeinek, nemzeti függetlenségének háttérbe szorítását eredményezte. A dinasztia törekvéseit megkönnyítette a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom Magyarországon folytatott harca, a tizenöt éves háború (1593–1606), amelytől a magyar nemesség a török kiűzését és az ország egyesítését várta. Az elhúzódó háborúban fontos végvárok (Kanizsa, Eger) kerültek török kézre.¹ Ez a kudarc együtt járt az egyre növekvő adóterhekkkel, az idegen zsoldosok garázdálkodásával, a Habsburg-udvar és a kamara magyar főurak ellen indított felségsértési és fiskális pereivel, valamint az ország pusztulásával. A növekvő elégedetlenséget fokozta a dinasztia 16. század második felében megindított ellenreformációs törekvése, ami Erdélyben már 1603-ban, Magyarországon 1604 elején öltött nagyobb méreteket. Belgiojoso kassai főkapitány ugyanis ekkor, 1604. január elején vette el erőszakkal a lutheránusoktól a kassai nagytemplomot, és tiltotta meg a protestáns vallásgyakorlatot a városban. Hasonló események játszódtak le a Felvidéken, főként a Szepességben, és az átmenetileg, 1602-ben Habsburg-kézre került Erdély területén is. Az 1604. évi márciusi országgyűlésen a rendek felsorolták sérelmeiket, és tiltakozásukat fejezték ki a törvénytelen eljárások miatt. Válaszul az országgyűlés határozataira, Rudolf császárt és magyar királyt (1576–1608) a gyűlésen képviselő öccse, Mátyás főherceg utasítására utólag betoldva megjelent a 22. articulus (törvénycikk), ami megtiltotta, hogy országgyűlésen vallási ügyeket tárgyaljanak. A Habsburg-dinasztiával szemben évtizedek óta felhalmozódott, a társadalom szinte minden rétegét érintő sérelmek a 17. század elején felkeléshez vezettek. A mozgalmat az első naptól nagy lelkesedéssel támogatta a jobbágyság, a végvári katonaság és a hajdúk. A magyarországi polgárság és nemesség egy jelentős része kezdeti ingadozó magatartása ellenére a későbbiekben önként vagy kényszerből csatlakozott a mozgalomhoz, elősegítve annak kibontakozását.² Tény ugyanakkor, hogy a magyarországi rendek egy része (főleg a dunántúli kerület) nem csatlakozott a felkeléshez.³

Az 1604 őszen kirobbant Habsburg-ellenes felkelés vezetője a bihari nagybirtokos Bocskai István lett, aki unokaöccsét, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelmet (1588–1597, 1598–1599, 1601–1602) tanácsadóként majd 1592-től váradi főkapitányként segítette. Jelentős szerepet vállalt az 1594–1595. évi eseményekben, így az erdélyi törökpartii ellenzék vezetőinek likvidálásában, a

¹ A tizenöt éves háború eseményeire összefoglalóan TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000. (továbbiakban: Tóth 2000); hadügyi vonatkozásaira és a császári hadseregre vö. BAGI ZOLTÁN PÉTER: *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek*. Budapest, 2011.

² BENDA KÁLMÁN: *A Bocskai-szabadságharc*. Budapest, 1955. (továbbiakban: Benda 1955)18–23; NAGY LÁSZLÓ: *A Bocskai szabadságharc katonai története*. Budapest, 1961. (továbbiakban: Nagy 1961) 28–39.

³ PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010. (továbbiakban: Pálffy 2010) 368–375.

Kolozsvár a XVII. század elején. Houfnagel György rézmetszete. 1617-ből. Digitális Képtárház. <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=025917>

Habsburg-erdélyi szövetség megkötésében, valamint az 1595. évi törökellenes havasalföldi hadjáratban. A Habsburgok ellen felkelt erdélyi rendek 1600-ban fosztották meg birtokaitól, az erdélyi sereg főparancsnoki tisztétől és száműzték a fejedelemségből. A következő év elején Prágában Rudolf császár és király erdélyi tanácsosának nevezték ki, de elkobzott birtokainak visszaadására csak 1604 tavaszán került sor. A prágai udvart 1602 végén, több mint egy éves házi őrizet után hagyta el, és vonult vissza partiumi birtokaira, ahonnan passzívan szemlélte a következő évek eseményeit. A korábban Habsburg-hű Bocskaiakban a császári uralom alatt álló Erdélyben bevezetett abszolutizmus és az ellenreformációs törekvések hatására fogant meg a török szövetséghez való visszatérés gondolata. 1604 tavaszán vette fel a kapcsolatot az emigrációba kényszerült törökös párt vezetőjével, a fiatal Bethlen Gáborral, majd az ő közreműködésével Lala Mehmed nagyvezírral, aki támogatta a török vazallus erdélyi fejedelmi tisztség megszerzésében.⁴ A törökökkel való kapcsolatára 1604 őszén derült fény szentjobbi kapitányának árulása következtében, majd megindult a királyi sereg támadása partiumi birtokai, várjai (Szentjobb, Kereki) ellen. Bocskai önvédelmi harcra kényszerült, ami összekapcsolódott a Felső-Magyarországon jellemző általános elégedetlenséggel. A harc katonai nyitányát az 1604. október 15-i álmosd-diószegi csata jelentette, ahol Bocskai a hozzá csatlakozott hajdúk segítségével legyőzte a Pezzen ezredes vezetése alatt álló egyik császári sereget. Bocskai hajdúserege a Szepesvár irányába menekülő kassai főkapitányt, Belgiojosot követve bevonult Kassára, majd hamarosan a Felvidék keleti része is Bocskai kezére került.⁵ Basta császári fővezér a török ellen folytatott 1604. évi hadműveletek októberi lezárulása után novemberben a felkelők ellen fordult. Két csatában (Osgyán, Edelény) legyőzte Bocskai csapatait, de Kassa ostromával kudarcot vallott, és decemberben kénytelen volt téli szállásra vonulni. A következő évben, 1605-ben Bocskai serege elfoglalta a Felvidék egészét, az Erdélyi Fejedelemséget, csak a Dunántúl Magyar Királysághoz tartozó részét nem tudták uralmuk alá vonni. Itt a török veszély miatt a nemesség zöme aulikus maradt, és nem támogatta Bocskait.⁶

A Bocskai-felkelés kirobantásában jelentős kezdeményező szerepe volt az erdélyi bujdosóknak. A mozgalom az Erdélyhez tartozó Partiumból indult ki, s egyik fő célkitűzése a független, önálló erdélyi fejedelemség helyreállítása volt. Bocskai István tudta, hogy az elmúlt

⁴ Bocskai török kapcsolataira felkelése kezdeteinél vö. PAPP SÁNDOR: Bocskai István török politikája a felkelés előestéjén. *Hadtörténelmi Közlemények* 117 (2004) 4. sz. 1198–2011; uő.: A zsitvatoroki békehez vezető út. Egy állítólagos Habsburg-ígéret hátteréhez. In: *Frigy és békesség legyen...* A bécsi és zsitvatoroki béke. Szerk. PAPP KLÁRA – JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA. Debrecen, 2006. 267–268.

⁵ ÚJVÁRY ZSUZSANNA: „Nagy két császár birodalmi között”. *A hosszú háborútól Bethlen Gábor haláláig*. Budapest, 1984, Gondolat. (továbbiakban: Újváry 1984) 110–117; Tóth 2000. 429–430.

⁶ Pálffy 2010. 368–372.

évek harcaiban meggyengült Erdély nem képezheti egy sikeres Habsburg-ellenes harc katonai és gazdasági bázisát, ezért elsősorban a felső-magyarországi erőkre támaszkodva, Erdélyen kívül kívánt a döntő vereséget mérni a Habsburgokra. A terv megvalósítását elősegítette, hogy a császáriak nem tudtak olyan erejű, idegen zsoldosokból álló sereggel felvonulni, ami komolyabb támadást tudott volna intézni a hajdúcsapatok ellen. Basta a császári sereg jelentős részét kivonta a fejedelemségből 1604 tavaszán, ősszel már csak 4-5000 fővel kell számolni, akik a Petz-ezred és a Brenner-ezred néhány száz katonájából, sziléziai, vallon lovasokból és rácokból álltak. A Habsburgok katonai szempontból számíthattak a szászok és Serban Radul havasalföldi vajda segítségére, valamint jelentős fegyveres erőt jelentettek az ekkor még Habsburgok szolgálatában álló székelyek. Bocskai ismerve a fejedelemség katonai és politikai erőviszonyait, arra törekedett, hogy Erdélyt nyugat felé elszigetelje, a lakosságot megnyerje a mozgalomnak és segítségükkel felszámolja a császári uralmat. Nehezítette ezt a törekvést, hogy Bocskai a lakosság körében népszerűtlen volt, elsősorban korábbi, Habsburg orientációjú politikája miatt.⁷ Az erdélyi három nemzet ezért eleinte gyanakvással figyelte Bocskai felkelését, 1604 végéig alig-alig csatlakoztak hozzá.⁸ A felkelés kezdetén Bocskai kevéssé tudott figyelni Erdélyre, javarészt magyarországi hajdúkapitányok, magyar nagyurak és köznemesek állottak mellette. Erdélyi illetőségű Bethlen Gáboron kívül csak Rhédey Ferenc és a szombatos Péchy Simon volt.⁹ Bonyolította a helyzetet, hogy Bocskai egykori társai, az ún. katonapárt 1600–1603 között szinte teljesen megsemmisült az Erdély birtoklásáért folytatott harcokban. Valóban joggal állítható, hogy Bocskainak egy „vele ellenséges, ugyanakkor pártokra szakadt morálisan szétesett, számában drasztikusan megfogyatkozott politikusgárdával kellett megtalálnia a hangot.”¹⁰ Közülük kevés esély volt a császárpárti erdélyi politikusok, Kornis Boldizsár, Sennyey Pongrác vagy Sarmasághy Zsigmond megnyerésére.¹¹ Több reménnyel kecsegtetett a császári biztosokkal együttműködő, de nem egyértelműen császárhű politikusok megkeresése. Ilyen volt Bornemissza Boldizsár, Haller Gábor, Mindszenti Benedek, Bogáthy Menyhárt és Petki János. Őket Bocskai sorra megkereste, és maga mellé állította, és birtokadományokkal, tisztségekkel honorálta támogatásukat.¹² Különösen fontos volt közülük Haller Gábor tevékenysége, aki a Habsburgok mellett legtovább kitarító szász universitas meggyőzését vállalván magára előbb Brassót, majd 1605-ben Szebent is feleskette Bocskai hűségére.¹³

1604. december 12-én Mislyén kelt levelében Bocskai az erdélyi rendeket inti, „hogy valahol minket ért lenni, bizonyos fő emberi által mindjárt haladék nélkül megtaláltasson, kik az kegyelmetek akarattjárul és hozzánk való hűségérül tegyenek hihetőképpen bizonyossá”. A levél tehát csatlakozásra szólítja fel az erdélyi rendeket, továbbá figyelmezteti őket, hogy ellenséges magatartás esetén „egyfelől az moldvai vajda minden ereivel, kinek erős parancsolatja vagyon császártul¹⁴ arra, másfelől az tömösvári pasa az Duna melléki törökkel, kit ugyanaz számára

⁷ Nagy 1961. 303–304.

⁸ Erdély története három kötetben. I. kötet: *A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ–MÓCSY ANDRÁS. Budapest, 1988. (továbbiakban: Erdély története I.) 535. (A vonatkozó részt BARTA GÁBOR írta.)

⁹ Erdély története I. 535.

¹⁰ Horn Ildikó: Bocskai István fejedelem erdélyi politikusi. In: *Studia Caroliensia* 7 (2006) 1. sz. (továbbiakban: Horn 2006) 90.

¹¹ Horn 2006. 90–91.

¹² Horn 2006. 92–103.

¹³ Horn 2006. 98.

¹⁴ Török császárt érti rajta. vö. BOCSKAI ISTVÁN: *Levelek*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította: BENDA KÁLMÁN. h. n. 1992. (Továbbiakban: Bocskai 1992) 96.

hagytunk el mellőlünk mostan, harmadfelől mi magunk minden üdöválogatás nélkül, sem télnek, sem tavasznak idejét nem nézván, mingyárást menten megyünk kegyelmetekre”.¹⁵ A felhívás még a mozgalmat semlegesesen vagy ellenségesen kezelők körében is zavart, bizonytalanságot váltott ki, de Rudolf kormánybiztosai miatt egyelőre válasz nélkül maradt.¹⁶

1604 novemberétől Erdély több fontos vára – Jenő, Lugos, Karánsebes, Lippa, Kővár – harc nélkül Bocskai kezére került.¹⁷ Komolyabb küzdelem Szatmárnál és Szamosújvárnál zajlott. Bocskai Erdélybe küldött serege élére Gyulaffy Lászlót nevezte ki, őt küldte erdélyi főkapitányként 1605 januárjában. Gyulaffy 4000 fős sereggel ostromolta Szatmárt, és a vár január 21-én kapitulált. Ezzel megnyílt az út Erdélybe.¹⁸ A császári biztosok igyekeztek megakadályozni Bocskai térnyerését Erdélyben, illetőleg azt is, hogy a felkelés kiterjedjen a fejedelemségre. Szamosújvár felmentésével báró Johann Adam Hoffkirchen dévai kapitányt bízták meg, valamint elrendelték Petki János udvarhelyi főkapitány és a székelyek csatlakozását. A biztosok Petki János és a székelyek megindulását sürgették 1605. január 3-án kelt levelükben,¹⁹ majd január 15-én felszólították, hogy „mindjárt ez mi levelünk látván induljon Szamosújvár felé, azféle hatalmasoknak reprimálására, és elkergetésére”.²⁰ Petki János kapitány megtagadta a hadba vonulást, és megszervezte a székelység ellenállását. Petki régóta jó kapcsolatban állt Bocskaival, vele együtt közreműködött Báthori Zsigmond 1598-as visszatérésében is. Kitért a Báthori-ház mellett, majd Zsigmond lemondása után a Habsburg-ház hűségére tért. Basta nevezte ki Udvarszékhely főkapitányává. A székelység őt tekintette vezetőjének, ezért megnyerése kulcsfontosságú volt.²¹ Bocskai 1605. január 6-án, Kassán kelt levelében barátságáról biztosította, és értesítette Erdélybe látogatásának szándékáról.²² Petki közreműködésével a székelység a mozgalom oldalára állt. A kortárs Mikó Ferenc erről úgy emlékezett meg, hogy „a dolognak kezdője lévén Dersi Petki János, mert ő nyitá fel a székelység szemét, ő vala, aki megmutogató, hogy eddig is Isten ellen hazájoknak romlásával, lelkeknek veszedelmével szolgáltak az németnek”.²³ Jutalmul Bocskai a későbbiekben Petkit a székelyek generálisává és fejedelmi tanácsossá nevezte ki.²⁴ Az 1605. februári keresztúti tanácskozáson a szabadságaik megerősítésének feltételével hűséget esküdtek Bocskainak. Csatlakozásukat a február 21-re hirdetett országgyűlésen kívánták tudatni a meghívottakkal.²⁵

Bocskai 1605. február 16-án kelt okiratában ígéreteit ünnepélyesen megerősítette, és elküldte a székelyeknek. Ebben nyilatkozik a székelyek Mátyás korabeli szabadságának visszaadásáról és kiváltságaikba való visszahelyezéséről, amennyiben biztosítják Bocskait a hűségükről. Erdély tizenkét zűrzavaros évében (ti. 1593-tól, a tizenöt éves háború kitörésétől) elkövetett vétségeket

¹⁵ Bocskai 1992. 94–97.

¹⁶ JAKAB ELEK – SZÁDECZKY LAJOS: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*. Budapest 1901. (továbbiakban: Jakab–Szádeczky 1901) 308.

¹⁷ Erdély története I. 535.

¹⁸ Erdély története I. 535.

¹⁹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* V. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. Budapest, 1875–1898. (továbbiakban EOE V.) 366–367.

²⁰ EOE V. 372.

²¹ Petki János pályafutására Horn 2006. 102–103.

²² Bocskai 1992. 97–98.

²³ *Hídvégi Mikó Ferenc Históriaja. A maga életében történt erdélyi dolgokról. 1594–1613*. Kiadta KAZINCZY GÁBOR. Pest, 1863. 171.

²⁴ Horn 2006. 103.

²⁵ EOE V. 299; Erdély története I. 535.

megbocsátja, és semmisnek tekinti a fejedelem. Ígéretet tett arra, hogy mindenkivel szemben védelmezni fogja a székelyek visszaállított, régi szabadságjogait.²⁶

Az 1605. február 21-i, nyárádszeredai országgyűlésen részt vevő székelyek és magyarok távollétében Bocskai Istvánt Erdély fejedelmévé és a székelyek ispánjává választották, és követeket küldtek hozzá, hogy tudassák vele megválasztását, biztosítsák őt hűségükről és csatlakozásukról. A megyék követei (Kemény Boldizsár, Angyalos János) kérték, hogy gondoskodjon Erdély felszabadításáról. A székely küldöttek (Bató Menyhért, Nagy Menyhért, Barlabás Ferenc) ősi szabadságaik megerősítését, a tisztségviselők szabad megválasztását, idegen nemesek távozását és az elmúlt évek bűneinek megbocsátását kérték.²⁷

A székelység mozgalomhoz való csatlakozásával megváltozott Erdély politikai és katonai helyzete, az erőviszonyok a felkelés oldalára tolódtak el, ami megrendítette a Habsburgok uralmát a fejedelemségben. Korábbi, Habsburg-párti magatartásuk oka visszavezethető arra az időszakra, amikor az erdélyi nemesség megakadályozta ősi szabadságjogaik visszaszerzésére irányuló törekvésüket, ezért álltak előbb Mihály havasalföldi vajda, majd Basta mellé. A nemesség esetleges bosszúja tartotta távol őket az első hetekben a mozgalomtól, magatartásuk a felső-magyarországi sikerek és Bocskai ígéretei hatására változott meg.²⁸

A nyárádszeredai erdélyi országgyűlés után Bocskai megkísérelte békés úton rendezni a kialakult helyzetet, és követek révén kérte a császári biztosoktól Erdély átengedését, míg a szászokat levélben szólította fel csatlakozásra, végül egyik fél sem fogadta el a nyújtott békejobbot.²⁹ A szászok körében mutatkozott némi véleménykülönbség a követendő úttal kapcsolatban, de a többség elutasította a Bocskai-párti politikát és vállalták a fegyveres harcot. Az ellenállás szellemi vezére Albert Huet volt, katonai vezetője pedig Rác György lett, aki a császári csapatok bevonulásáig Radul havasalföldi fejedelem katonai erejére támaszkodva kívánta megtartani a szász várakat és Erdélyt. A szászok mielőbbi megnyerése érdekében, a további pusztítás elkerülése végett tárgyalások kezdődtek a szász városok képviselőivel. A kompromisszumra hajlandóságot mutató Medgyes polgárai 1605. március 25-én cselből beengedték a magyarokat a városba. Az eseményről titokban értesítették Rác Györgyöt, aki másnap éjszaka császári katonáival a városba érkezett, s a magyar sereg jelentős részét lemészárolták. A város ezt követően a Habsburg-pártiak ellenállásának katonai központja lett.³⁰

Eközben Bocskai Magyarországon országgyűlést hirdetett Szerencsre, hogy ott az addig elért eredmények szentesítéséről, a béketárgyalások sikertelensége miatt a háború folytatásáról, illetve egyéb teendőkről tanácskozzanak.³¹ Az április 17-én megnyílt gyűlésen nagy számban jelentek meg követek és főurak mintegy 22 keleti és északkeleti vármegyéből, több városból, a nyugati részekből valamint Bethlen Gábor vezetésével Erdélyből is.³² A szerencsi országgyűlés súlyát az adja többek között, hogy ekkor választották meg Bocskai Istvánt Magyarország fejedelmének, és ekkor adták ki a felkelés indoklására a külföldnek szóló propagandairatot, a *Querelae Hungariae*.³³

²⁶ Jakab–Szádeczky 1901. 309–310.

²⁷ EOE V. 299.

²⁸ Nagy 1961. 310.

²⁹ EOE V. 300.

³⁰ Nagy 1961. 312.; EOE V. 300–301.

³¹ *Magyar Országgyűlési Emlékek XI.* (1605-1606). Szerk. KÁROLYI ÁRPÁD. Budapest, 1899. (továbbiakban MOE XI.) 125.

³² MOE XI. 126.

³³ A szerencsi országgyűlésre legújabbán további irodalommal vö. JUHÁSZ KRISZTINA: A Bocskai-felkelés okai (Bocskai István magyarországi [ország]gyűlései). *Szeged* 23 (2011) 8–9. sz. (2011. aug.–szept.) (A továbbiakban: Juhász, Szeged 2011/8-9.) 33.

Az országgyűlés erdélyi rendekhez intézett április 20-i átíratát a kelementeleki gyűlésen mutatták be. A gyűlést eredetileg május 8-ára, Marosvásárhelyre hívták össze, de egy szökevény révén értesültek arról, hogy Rácz György támadást tervez a város ellen, ezért távolabb, Kelementelkén tartották meg. Gyulaffy László, Erdély megbízott kormányzójának április 25-én kelt meghívólevele a gyűlés fő céljának a fejedelemségben lévő harcok lecsendesítését és a zürzaváros állapotok helyreállítását jelölte meg. A levélből kiderül, hogy Bocskai a gyűlés által kívánta megtudni „kicsodák azok, az kik az mi kegyelmes urunknak és az magyar nemzetsígnék hívei és jó akarói”.³⁴ A bemutatott átírat tartalmazza Bocskai fejedelemmé választásának tényét, és reményét fejezi ki arra vonatkozóan, hogy a fejedelem a keserves igát „szabadságos uraságra fordítja”. Az erdélyi rendeket az összefogás és az egység megteremtésére szólítja fel.³⁵ A kelementeleki gyűlésen a Bocskai melletti felkelést végzésben kimondták,³⁶ de nem sokkal később a megjelent főurak közül többen is hazakéredztek, amit azzal magyaráztak, hogy ők országgyűlésre érkeztek hadikészület nélkül, ezért nem tudnak azonnal a császáriak ellen vonulni.³⁷

A kelementeleki gyűléssel egy időben a szászok is tanácskozást tartottak Nagyszebenben, ahol meghatározták azokat a feltételeket, amelyek teljesítése fejében hajlandók csatlakozni Bocskaihoz. Az irattal Weiss Mihály május 15-én érkezett meg az ebesfalvi táborban tartózkodó Gyulaffy Lászlóhoz. Weiss a rendekhez intézett beszédében a szászok szorongatott helyzetével indokolta a kelementeleki gyűléstől való távolmaradásukat.³⁸ Az itt bemutatott irat kimondja: „Az római császárnak ő felségének praestált juramentoma, melyre az nemesség vitte az szászságot, stáljon inviolabiliter mindaddig, méglen absolváltatik, addig penig más hitre az szászságot senki nem kényszeríthessen.” Továbbá kérték, hogy Rácz György és hada Erdélyben maradhasson, Szamosújvárbá és Déva várába szabadon vihessenek élelmet a császári őrségnek, a császár emberei szabadon, sértetlenül bármikor elhagyhassák a fejedelemséget, valamint az országban garázdálkodók elfogatását és megbüntetését.³⁹

A feltételeket Gyulaffy nem fogadta el, és elrendelte a hadműveletek folytatását. Május 18-án Rácz György rajtaütésszerűen megtámadta az Ebesfalván táborozó, Gyulaffy László vezetése alatt álló magyar sereget. Az ütközet a magyar had vereségével zárult, de az elszenvedett jelentékeny károk ellenére is folytatódott a császáriak elleni harc.⁴⁰ A csata után Sásdra menekült Gyulaffy seregéhez csatlakozott Mátyus János a csíkiak előhadával, a háromszékiek Bedő István vezetésével és Szalay Ferenc kétszáz lovasával. A gyülekező sereg május 26-án Segesvár alá vonult, de a város a magyarokkal megkezdett tárgyalások ellenére Rácz György kezére került. Eközben Kolozsvár némi bizonytalanság után júniusban csatlakozott a mozgalomhoz, Szamosújvár pedig június 5-én kapitulált. Amikor a szászok értesültek Szamosújvár feladásáról és a Gyulaffyhoz megérkező moldvai segédhadról, hozzákezdtek a végleges megegyezés előkészítéséhez. Weiss Mihály, Brassó követe június 23-án, a szász universitas képviselői július 2-án érkeztek a fehéregyházi táborba, Gyulaffyhoz. A szászok július 4-i hitlevele kimondta a székelyekhez és a magyarokhoz való csatlakozásukat, továbbá kötelezték magukat arra, hogy két hónap alatt Bocskai hűségére esküsznek, a Segesváron tartózkodó havasalföldi csapatokat kiküldik az országból, a dévai, fogarasi várakban állomásozó császári katonáktól megvonják az élelmet és szorgalmazzák kibocsátásukat a fejedelemségből.⁴¹

³⁴ EOE V. 380–382.

³⁵ EOE V. 377–380.

³⁶ Nagy 1961. 315.

³⁷ Nagy 1961. 315.

³⁸ EOE V. 302.

³⁹ *Székely Oklevéltár* VI. Szerk. Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1897. (továbbiakban SzO VI.) 16–17.

⁴⁰ Nagy 1961. 315–319.

⁴¹ SzO VI. 17–18.

Bocskai 1605 kora tavasza óta készült Erdélybe. A júniusban Erdélyből érkező hadi hírek is jelezték, hogy szükség lenne személyes jelenlétére, mert az egységes katonai és politikai vezetés hiánya zűrzavart okozott. Utazását akkor kezdhette el szervezni, amikor a főhadiszíntéren a dolgok megnyugtatóan alakultak, és lehetővé tették azt.⁴² A fejedelemségbe való indulását az erdélyiek is sürgették, akik Balássay Ferencet és Kamuthy Boldizsárt küldték Bocskaihoz, hogy tudassák vele, várják személyes megjelenését és beiktatása alkalmából teendő fejedelmi eskütételét. Mágócsy Ferencet július 23-án szólította fel, hogy lovas és gyalogos seregével utazzon Zemplénbe és kísérje a fejedelmet Erdélybe, hogy az ott lévő forrongásokat csillapítsa.⁴³ Péchy Simon július 25-én írt levelében tájékoztatta Petki Jánost arról, hogy Bocskai kíséretével másnap kezdi Erdélybe való utazását, és kérte, gondoskodjanak új fejedelmük ünnepélyes fogadtatásáról. A július 25-én kibocsátott meghívólevél Kolozsvárt jelölte meg az országgyűlés színhelyének, míg időpontnak augusztus 10-ét.⁴⁴

Bocskai a bevonulás biztonsága érdekében megtette a szükséges katonai intézkedéseket. Desseffy Jánost katonai helyettesként Kassán hagyta, Nyári Pált egy jelentős sereggel Váradhoz küldte, nehogy az ottani császári katonaság megzavarja útját. Emellett a törökök próbálkozásai ellen is biztosítani kívánta magát, ugyanis félt, hogy Lippa után Váradot is el akarják foglalni.⁴⁵ A fejedelem Várad mellett vonult Kolozsvárra, ahová ezerfős udvari testőrsége (kék gyalogok) kíséretében augusztus elején érkezett meg. Az országgyűlés megtartására kitűzött időpont után megérkezett székely és szász követség kérésére Bocskai az országgyűlést Kolozsvárról Medgyesre helyezte át.⁴⁶ Augusztus 27-én ért Medgyesre, ahol fogadta a segesvári császári katonaság küldötteit, akik sértetlenségük biztosítása fejében hajlandók voltak Segesvárt feladni. Az átadás szeptember 9-én történt meg, s ezután már csak Váradon és Déván maradt körülfűrt császári helyőrség.⁴⁷

A medgyesi országgyűlés szeptember 14-én nyílt meg, ahol a szászok csatlakozásával immár „három nemzet” képviselői választották Bocskai Istvánt fejedelmüké. Megtörtént a rendek és a fejedelem kölcsönös eskütétele és Bocskai István fejedelmi beiktatás is. A gyűlésen kivetették az adót, elrendelték bizonyos számú sereg csatlakozását a fejedelemhez, hoztak vallásügyi és rendészeti törvényeket. A rendek és belegyeztek Bocskai kérésébe, hogy távolléte alatt Rákóczi Zsigmondot nevezze ki kormányzójukká. Az immár két ország fejedelmét katonai és politikai teendői Magyarországra szólították, így szeptember 18-án megtette az előkészületeket az indulására.⁴⁸

Nagy László véleménye szerint annak ellenére, hogy ünnepélyesen fogadták az erdélyi rendek Bocskait, továbbra is némi ellenszenvvel tekintettek rá, és az erdélyi zavarok okozóját látták benne. Csupán egy kis létszámú, nemesekből és szabadságukban megerősödött községekelyekből álló csoport vélekedett másképp és tekintett rá úgy, mint „a nemzeti ügy diadalra juttatójára”. Valójában jobban féltek a Habsburgok ellen sikeres harcot folytató, török támogatást élvező Bocskaitól, mint korábban bármikor, már csak azért is, mert székely politikája hasonló volt, mint Mihai Viteazulé vagy Bastáé, aki csupán olcsó katonai erőt látott a székelyekben.

⁴² EOE V. 304.

⁴³ Nagy 1961. 327.

⁴⁴ EOE V. 305.

⁴⁵ NAGY LÁSZLÓ: *Bocskai István a hadak élén*. Budapest, 1981, Zrínyi. (továbbiakban: Nagy 1981.) 180.

⁴⁶ EOE V. 305; Nagy 1981. 180.

⁴⁷ Nagy 1981. 180; Erdély története I. 536.

⁴⁸ EOE V. 306–308.

Bocskai már 1605 februárjában ígéretet tett a székely szabadság visszaállítására, ezért a székely képviselők biztosították őt támogatásukról, így valójában igazi társadalmi bázisa csak a katonai rétegek között volt.⁴⁹

Az 1605. évi nyáradszeredai és a medgyesi gyűlések Bocskai erdélyi fejedelemmé választása miatt játszottak fontos szerepet, míg a következő, 1606. évi kolozsvári gyűlés súlyát az adja, hogy ez kapcsolódott a Habsburg-felkelést lezáró bécsi békéhez, elsősorban Erdély vonatkozásában. Bocskai az Erdélyt érintő ügyek tárgyalásába bevonta az erdélyi rendeket, akik ragaszkodtak az önálló fejedelemséghez és a szabad fejedelemválasztáshoz. A béketárgyalások 1605 elején megindultak Basta és Bocskai között, de rövid idő után megszakadtak, mert az udvar nem volt hajlandó engedményeket tenni főként az Erdélyi Fejedelemséget és a szabad vallásgyakorlatot érintő ügyekben. Az alkudozás 1605 júliusában folytatódott, mikor Bocskai átnyújtotta a császári biztosoknak a tizenöt pontban összefoglalt feltételeket. Ez a békeelképzelés szolgált az 1605. november–decemberben tartott korponai országgyűlés kiegészítő tárgyalásainak alapjául. A gyűlésen végül a rendek visszautasították a királyi küldöttség által tett engedményeket, és továbbra is ragaszkodtak Bocskai júliusi követeléseihöz.⁵⁰ A tárgyalások nem szakadtak meg, hanem Illésházy vezetésével Bécsben folytatódtak. Az alkudozások 1606. február 9-én zárultak le, mikor megkötötték az úgynevezett első bécsi békét. A megállapodás egyik példányát a február közepén Bécsset elhagyó, Mladossevith Horváth Péter vitte Kassára a fejedelemhez. Bocskai amint kézhez kapta a másolatot, március 7-én kelt levelében országgyűlést hirdetett április 16-ra Kassára, hogy felülvizsgálják a februári egyezmény pontjait. Március 9-én készült el a fejedelmi előterjesztés az 1606. április 4-re Kolozsvárra hirdetett országgyűlés részére, ahol az első bécsi béke Erdélyt érintő pontjait kívánta megtárgyalni a rendekkel.

A kolozsvári országgyűlésen elsőként közölték a februári megállapodás Erdélyre vonatkozó pontjait, amely értelmében Erdélyt a fejedelem személyes kielégítésként kapná meg, de a fejedelemség a magyar korona részét képezné, ami halála után visszazárlná a királyra és Magyarországra. A királynak Erdély éves ajándékkal tartozna, a pénzekre a császár nevét és címerét kellene veretni. Az egyezmény előírta erdélyi követek küldését a magyar országgyűlésbe, a magyarországi rabok kiadatását, az erődök karbantartását. A törökkel kapcsolatban megtiltotta, hogy a császár beleegyezése nélkül tárgyalásokat folytassanak, illetve együttműködést írt elő arra az esetre, ha a török béke nem jönne létre. Bocskai kérte, hogy a rendek az említett pontokat tárgyalják meg, s válaszukat küldjék el hozzá. Az országgyűlés kimondta, hogy rábízák a fejedelemre és tanácsosaira az tárgyalásokat, remélve, hogy azok Erdély érdekeit szolgálják, de kérték, hogy Erdély önálló fejedelemség legyen és tartsák fenn a szabad fejedelemválasztás jogát.⁵¹ Bocskai fejedelmi előterjesztésében (propozíció) a székelyeknek „két ezer veresben öltöztetett gyalogokat... jó puskásokat és két ezer válogatott jó lovas kopjásokat” kell kiállítani. A szászok universitásának „az régi mód szerint” (...) „ezer fekete gyalogot” kellett megadnia. A nemesektől és uraktól vármegyénként 500-500 gyalogos és lovas felszerelését várta. Az is szerepelt a fejedelmi proposícióban, hogy „rendeljen az ország még is Petki János uram tanácsunk által az székelségről ötszáz gyalogot és két száz lovas, kik gubernator uram parancsolatjára, valahova az szükség kívánja, vigyázásnak okáért, vagy az végekben, vagy közel az végekhez fenn legyenek.” Arra hivatkozva, hogy „Magyarország Erdélynek is paizsa levén”, adó megszavazását kérte a rendektől a fejedele-

⁴⁹ Nagy 1981. 180–182.

⁵⁰ A korponai országgyűlésre és a békefeltételekre legutóbb további irodalommal Juhász, Szeged 2011/8-9. 34–35.

⁵¹ EOE V. 310–311; Nagy 2000. 241.

Bocskai István
tallérjai

lemségen belül és kívül tartózkodó hadak ellátására. Szükségesnek tartotta továbbá a „fiscus” (kincstár) jövedelmének szaporítását.⁵² A rendek megszavazták a székelektől és nemesektől kért haderőt, az adót, de megtiltották az arany kivitelét és azt, hogy a

pénzekre a császár nevét és címét veressék. Elrendelték a törvénykezés folytatását és javasolták a fejedelemnek, hogy a hiányzó főispánságokat töltsse be, illetve bírakat nevezzen ki. Rendelkeztek arról, hogy az elbujdosott jobbágyok kétszáz forint fizetése ellenében kiadhatók a városokból, székekből, megyékből.⁵³

A kolozsvári országgyűlés által megválasztott követség 1606. április 19-én érkezett meg Kassára. A küldöttségben a magyarok részéről Kendy István és Sarmassághy Zsigmond főispánok, valamint Trauzner Lukács jelent meg, a székelyek részéről Gáspár János és Bedő István, míg a szászok képviselőiben Weiss Mihály és Brassai Bertalan.⁵⁴ A követek már a kassai gyűlés másnapján felszólaltak, hogy a három bevett vallás mellé negyediknek az unitárius vallást is vegyék be. Kezdeményezésük nem járt eredménnyel.⁵⁵ A kassai gyűlés tárgyalásai május 12-én fejeződtek be, melynek határozatát ismét Illésházy vitte Bécsbe. Bocskai a kolozsvári gyűlés által elé terjesztett törvényeket május 17-én erősítette meg. A hazatérő követeket sürgette a hadak kiállítására vonatkozó törvények mihamarabbi végrehajtására, ugyanis ekkor már egyre nagyobb veszélyt jelentettek a moldvai és oláhországi határszéli villongások, valamint Radul vajda készülődése Erdély ellen.⁵⁶

A szakirodalom az erdélyi országgyűlés fogalmát az 1541–1690 közötti török vazallus Erdély rendi gyűléseire használja, ami az erdélyi tartományi gyűlés fokozatos átalakulásával jött létre. A kezdetben „generalis conventusnak” vagy „generalis congregatiónak” nevezett erdélyi gyűlés több tekintetben eltért a Magyar Királyság országgyűléseitől. Az országgyűlés összehívásának joga a magyar királyt illette, a tartományi gyűlésre az uralkodó utasítására az általa kinevezett vajda, vagy helyettese, az alvajda hívta össze a három erdélyi nemzetet (magyar, székely, szász). Az országgyűlések színhelye többnyire Buda és Székesfehérvár volt, a tartományi gyűlés rendszerint Erdély területén ült össze. A tartományi gyűlés átalakulásának folyamata Szapolyai János uralma alatt vette kezdetét. Először az uralkodó és a tartomány közötti közvetítő személye tűnt el, miután János király utolsó két vajdája is Ferdinánd mellé állt, nem nevezett ki több erdélyi vajdát. Szapolyai János halálát (1540) követően különböző hivatalokban álló méltóságok, majd Izabella királyné hívta össze. A tartományi gyűlés hatásköre kibővülésével kikristályosodott az új rendi gyűlés.⁵⁷ Erdélyben a törvényeket a fejedelem és az országgyűlés együttesen alkották

⁵² Benda 1955. 134–136; EOE V. 405–408.

⁵³ EOE V. 311–312.

⁵⁴ MOE XI. 567–569., EOE V. 312.

⁵⁵ MOE XI. 623–630. EOE V. 312.

⁵⁶ EOE V. 312–314.

⁵⁷ BENDA KÁLMÁN – PÉTER KATALIN: *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben*. Budapest, 1987. (A továbbiakban: Benda–Péter 1987.) 13–22.

meg. A gyűlések számának növekedése általában a fejedelmi hatalmat ért megrázkódtatásokat jelzi. Az 1580-as évektől állandósult az évi két országgyűlés, amelyeket általában Szent György és Szent Mihály napja után volt szokás megtartani. Az összehívásuk általános oka békeidőben az a kialakult szokás, hogy évente kétszer országgyűlést kell tartani, továbbá fejedelmválasztás vagy a fejedelem megerősítése tisztségében, adómegajánlás szükségessége, valamint egyéb fontos bel- és külpolitikai okok. Az erdélyi gyűlések színhelye nem volt állandó, a legtöbbet Tordán, Keresztesmezőn, Gyulafehérváron, Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Enyeden és Szászsebesen tartották. Az országgyűlés összehívásának joga a fejedelmet illette, távollétében vagy halála után az őt helyettesítő kormányzó vagy helytartó feladata volt. A meghívás írásban, a kancelláriában kiállított fejedelmi meghívólevél (regalis) által történt, amely tartalmazta a gyűlés helyét, időpontját, az összehívás okát, és tényét, s hogy fognak-e peres ügyet tárgyalni. A meghívók kiküldése az országgyűlés kezdetét megelőzően 2-3 héttel történt.⁵⁸ Az országgyűlésen a három nemzet (a magyar nemesség, a székely és szász előkelők), a Partium képviselői és a fejedelem által személyesen meghívottak (regalisták) vettek részt. A regalisták között jelen volt a fejedelmi tanács, a részben főrendekből álló fejedelmi tábla, a fejedelmi és törvényhatósági főtisztviselők, valamint az erdélyi egyházak vezetői. Az erdélyi országgyűlés egykamarás volt. Annak ellenére, hogy Erdélyben is kialakult a rendiség, nem volt olyan differenciálódás a főrendek és a köznemesség között, amely a kétkamarás rendszer kialakulását eredményezte volna. A regalisták és a követek így együtt tárgyaltak.⁵⁹ Az országgyűlés három típusa különböztethető meg: a tulajdonképpeni országgyűlés (generalis congregatio), a részgyűlés (partialis congregatio) és a táborig országgyűlés. A részgyűlések funkciója a korszakban majdnem azonos volt az országgyűléssel. Az 1660-as évek végétől próbálták a közjogi vonatkozású vagy a kormányzatot érintő nagyobb horderejű döntések meghozatalát a részgyűlésekről az országgyűlésekre hárítani. A fejedelem személyesen általában nem vett részt a gyűlésen, eltekintve néhány fontosabb, nagyobb horderejű gyűléstől. A fejedelmet távollétében általában helytartó képviselte.⁶⁰ Törvényjavaslatot a fejedelem terjeszthetett elő vagy maga az országgyűlés is proponálhatott. A gyűlés a fejedelem által kinevezett tanácsnok elnöklelte alatt működött. A fejedelemnek minden egyes határozatot, majd az összes határozatot együttesen is meg kellett erősítenie, aláírásával ellátnia. Ezután adta át az országgyűlésnek, s ezzel a határozatok törvényerőre emelkedtek.⁶¹

Bocskai István erdélyi gyűlései nem különböztek a hagyományos egykamarás erdélyi országgyűlésektől. Ugyan a nyárádszeredai és a kelemenelki gyűlésen a három nemzet képviselői közül csak a székelyek és magyarok jelentek meg, de a Bocskai beiktatását hozó medgyesi, illetve és a Habsburgokkal való békekötés erdélyi vonatkozásait tárgyaló kolozsvári gyűlésen már mindhárom nemzet képviseltette magát. Legitimáló ereje volt ezeknek a gyűléseknek, jóllehet Bocskai katonai erővel és alkukkal szerezte meg Erdélyt. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAGI ZOLTÁN PÉTER: *A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011.*
 BENDA KÁLMÁN: *A Bocskai-szabadságharc. Budapest, 1955, Művelt Nép Könyvkiadó.*

⁵⁸ TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó. (továbbiakban: Trócsányi1976.)* 16–26.

⁵⁹ CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1998, Tankönyvkiadó. (A továbbiakban: Cszimadia–Kovács–Asztalos 1998.)* 200.

⁶⁰ Trócsányi 1976. 44-47.

⁶¹ Cszimadia–Kovács–Asztalos 1998. 200.

- BENDA KÁLMÁN – PÉTER KATALIN: *Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben*. Budapest, 1987.
- BOCSKAI ISTVÁN: *Levelek*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította: Benda Kálmán. h. n. 1992.
- CSIZMADIA ANDOR – KOVÁCS KÁLMÁN – ASZTALOS LÁSZLÓ: *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 1998, Tankönyvkiadó.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek V*. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1875–1898.
- Erdély története három kötetben. I. kötet: A kezdetektől 1606-ig*. Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ–MÓCSY ANDRÁS. Budapest, 1988.
- HÍDVÉGI MIKÓ FERENC Históriaja. A maga életében történt erdélyi dolgokról 1594–1613. Kiadta KAZINCZY GÁBOR. Pest, 1863.
- HORN ILDIKÓ: Bocskai István erdélyi politikusa. In: *Studia Caroliensia* 7 (2006) 1. sz. 87–104.
- JAKAB ELEK – SZÁDECZKY LAJOS: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig*. Budapest, 1901.
- JUHÁSZ KRISZTINA: A Bocskai felkelés okai. Bocskai István magyarországi (ország)gyűlései. *Szeged* 23 (2011) 8–9. sz. (2011. aug.–szept.) 32–39.
- Magyar Országgyűlési Emlékek XI. (1605–1606)*. Szerk. KÁROLYI ÁRPÁD. Budapest, 1899.
- NAGY LÁSZLÓ: *A Bocskai szabadságharc katonai története*. Budapest, 1961, Akadémiai Kiadó.
- NAGY LÁSZLÓ: *Bocskai István a hadak élén*. Budapest, 1981, Zrínyi katonai kiadó.
- PÁLFFY GÉZA: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest, 2010, História Könyvtár Monográfiák 27.
- PAPP SÁNDOR: Bocskai István török politikája a felkelés előestéjén. *Hadtörténelmi Közlemények* 117 (2004) 4. sz. 1198–2011.
- PAPP SÁNDOR: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Egy állítólagos Habsburg-ígéret hátteréhez. In PAPP KLÁRA – JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: *„Frigy és békeesség legyen...” A bécsi és zsitvatoroki béke*. Debrecen, 2006. 267–295.
- Széckely Oklevéltár VI*. Szerk. SZÁDECZKY LAJOS. Kolozsvár, 1897.
- TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000.
- TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez*. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.
- ÚJVÁRY ZSUSZANNA: *„Nagy két császár birodalmi között”. A hosszú háborútól Bethlen Gábor haláláig*. 1984, Gondolat.

KRISZTINA JUHÁSZ

*The Transylvanian Diets of István Bocskai***Abstract**

In the insurrection of István Bocskai (1604–1606) against Emperor Rudolph, Transylvania played a minor role. Bocskai first invaded the northern parts of the Hungarian Kingdom as an Ottoman ally during the Fifteen Years War (1593–1606) fought against the Habsburg Empire. Transylvania – the province which was an Ottoman vassal before the war, but from 1603 it was controlled by a Habsburg governor – was also annexed to the territories ruled by him. Bocskai slowly acquired the support of the Transylvanian „nations” (Hungarians, Seklers, Saxons) and some Hungarian aristocrats of Transylvanian origin. This paper analyses the gradual increase of his influence and the role of Transylvanian diets in this process. Bocskai was elected as prince of Transylvania by two nations (Hungarians, Seklers) in February 1605 on the diet of Nyárádszereda. Later the assembly held at Kelemenfelke secured his position in May 1605. By gaining the support of the Saxons as well, Bocskai was inaugurated as prince on the diet of Medgyes in September 1605. The last diet during the short Transylvanian rule of Bocskai was held at Kolozsvár in April 1606 where the articles of a future peace agreement concerning Transylvania with the Habsburg ruler were accepted. These diets legalized the rule of Bocskai in Transylvania in the province he obtained by force and diplomacy.